

Nicolaas Henneman, een pionier van de fotografie

P.A.M. van der Helm

Het zal zo rond 1934 zijn geweest dat ik van mijn grootmoeder hoorde hoe mijn grootvader, Gerrit Henneman, geboren in Heemskerk op 3 februari 1850, een vernietigend oordeel over een restaurant gaf: „De soep had veel weg van het vocht waarop mijn oom naar Engeland is gevaaren”. De Michelin-gids zou daar niet veel aan toe te voegen hebben. Verdere bijzonderheden heb ik toen niet vernomen, maar een oom in Engeland hebben was toch wel iets bijzonders voor een jongen van acht jaar!

Jaren later zou ik deze oom weer tegenkomen, ditmaal in een fototijdschrift. De redacteur was ervoor naar Heemskerk gereisd en had onder andere mijn oom PéGé Henneman geïnterviewd. Het bleek dat Nicolaas Henneman als assistent van de Engelse geleerde William Henry Fox Talbot een werkzaam aandeel had gehad in de experimenten die uiteindelijk resulteerden in de uitvinding van de fotografie.

Mijn interesse was gewekt en ik begon aan een uitgebreide studie van de persoon van Nicolaas Henneman.

Allereerst ben ik op zoek gegaan bij het Londense Museum of Science. Aanvankelijk verkeerde men daar in de veronderstelling dat Klaas mijn overgrootvader was en verwachtte men dat een heel familie-archief boven water zou komen. Helaas moest ik hen teleurstellen. Bij een volgend onderzoek, op het landgoed van de familie Fox Talbot te Lacock nabij Bath, sprak ik met de conservator van het Fox Talbot Museum aldaar en later met lady Talbot. Ook hier de vraag: „Are you Mr. Henneman?”

In de loop der jaren heb ik veel boeken en tijdschriften doorgeworsteld. De bibliotheek van het Rijksprentenkabinet te Leiden, die van het J. Paul Getty Museum te Los Angeles en vele andere eerbiedwaardige instituten bergen vele meters aan boeken over de uitvinding van de fotografie en steeds weer wordt de naam van Nicolaas Henneman daarin in één adem genoemd met die van Fox Talbot.

Nicolaas Henneman werd geboren te Heemskerk op 8 november 1813 als zoon van Arie Henneman en Petronella Waagmeester. Volgens de akte werd de geboorte nog dezelfde avond aangegeven en werd het kind aan de burgemeester getoond. Arie Henneman woonde met zijn gezin aan de Oosterzij, ongeveer op de plaats waar nu de Strauszstraat uitkomt op de Bachstraat. Ten tijde van de geboorte van Nicolaas

was hij dagloner. In 1827 werd hij benoemd tot veldwachter van Heemskerk. Hij raakte in redelijk goede doen en kon daardoor in 1838 het huis aan de Oosterzij kopen, dat hij tot dan toe had gehuurd van jhr. J.M. Deutz van Assendelft (de ambachtsheer van Heemskerk, die 's zomers op kasteel Assumburg verbleef).

Arie overleed vrij plotseling in 1840. Zijn zoon Nicolaas woonde toen al lang niet meer in Heemskerk. Al rond 1827 woonde hij in Den Haag bij jonkheer Jacob Boreel, bij wie hij als huisknecht in dienst was getreden. Boreel kwam nog al eens jagen in Heemskerk. Zijn zuster, Paulina Adriana, was gehuwd met Willem Rendorp, de eigenaar van kasteel Marquette. Voor zulke jachtpartijen werden jongens uit de om-

Nicolaas Henneman in 1844, met in zijn handen een exemplaar van 'The Pencil of Nature', het eerste met foto's geïllustreerde boekwerk

(Fox Talbot collection, Science Museum, Londen).

Lovejoy's Library in Reading, de winkel waar Henneman papier kocht voor zijn experimenten en voor de Printing Establishment. De foto is vermoedelijk door Henneman zelf gemaakt rond 1845 (Fox Talbot collection, Science Museum, Londen).

trek als drijvers gerecruteerd. Mogelijk is Klaas daar ook bij geweest en zo in contact gekomen met jonkheer Boreel.

Boreel werd later Nederlands gezant aan het hof in Portugal en verbleef regelmatig in het buitenland. In Den Haag had hij een pied-à-terre in een straat die toen 'Achter de Stallen' heette (nu Kazernestraat). Na het overlijden van Boreel op 12 oktober 1833 in Lissabon is Nicolaas Henneman nog enige tijd in dienst gebleven van de weduwe. Deze hertrouwde in 1835 met Edouard Joseph Artan de St. Martin en mogelijk is zij vervolgens met kinderen en personeel naar Parijs vertrokken.

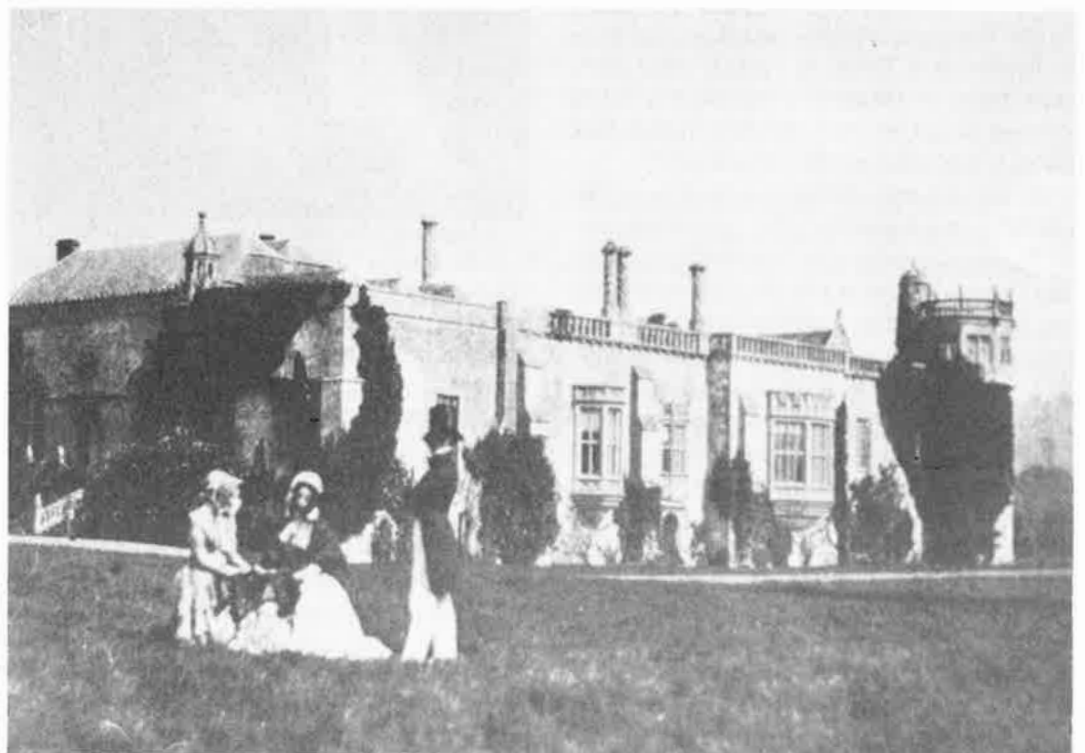
In februari 1838 verschijnt Nicolaas Henneman plotseling ten tonele als bediende bij William Henry Fox Talbot in het Zuidengelse dorpje Lacock. Talbot bewoonde er het landhuis Lacock Abbey, een voormalig klooster dat in 1544 door een voorvader was aangekocht.

Fox Talbot (1800-1877) was een van die univer-

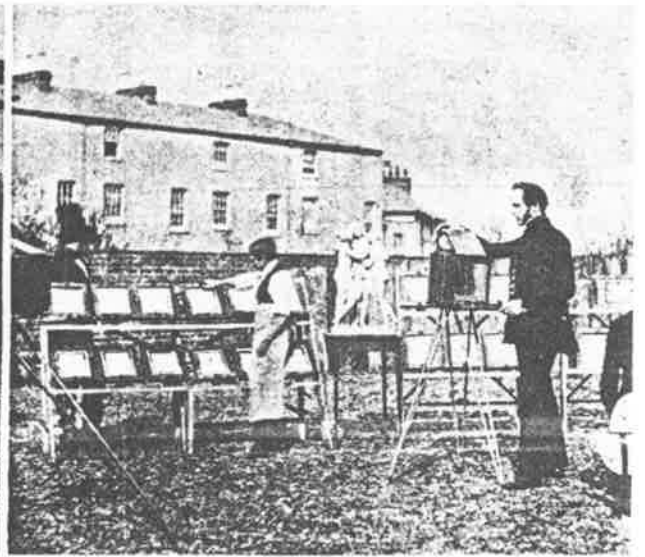
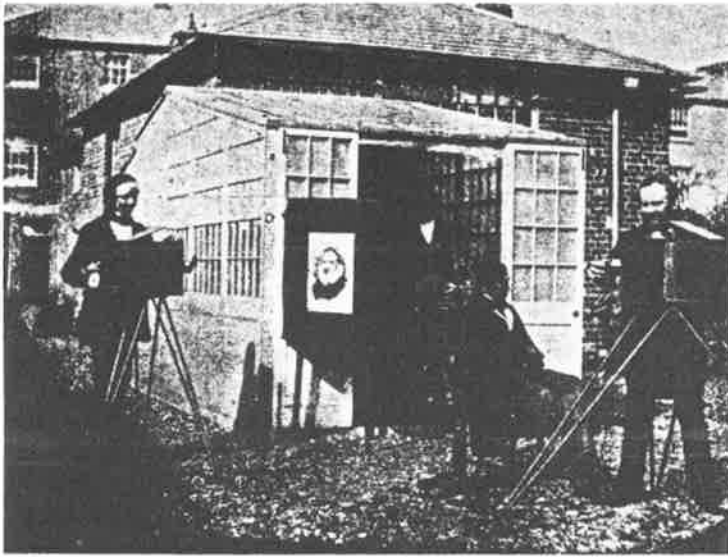
sele geesten zoals de negentiende eeuw er zo veel heeft voortgebracht: archeoloog, ontdekkingsreiziger, wis-, natuur- en scheikundige, ontcijferaar van het spijkerschrift. Op zijn reizen had hij dikwijls behoefte gevoeld landschappen en bijzondere monumenten in tekeningen vast te leggen. Daar zijn vaardigheid met de tekenstift niet bijzonder groot was, beproefde hij zijn geluk met de camera lucida: een apparaat dat voor het oog moest worden gehouden en dat een beeld op het papier wierp dat men voor zich had. De afbeelding kon dan worden overgetrokken, maar ook hier merkte Talbot dat hij niet genoeg tekentalent had. Daarop begon hij te experimenteren met papier dat met chemicaliën lichtgevoelig was gemaakt. De zon zou dan het tekenwerk voor hem doen. Talbots plan slaagde. Het oudst bekende negatief dateert van augustus 1835: een glas-in-lood raam in het landhuis Lacock Abbey.

Dan maakt op 7 januari 1839 de Fransman Louis Daguerre bekend dat hij de fotografie heeft uitgevonden. Talbot is volkomen verrast en ziet de eer van de uitvinding van de fotografie al aan zijn neus voorbij gaan. Hij gaat ijlings aan het werk en op 25 januari 1839 stelt hij zijn eerste foto's ten toon.

Rondom deze tijd is Nicolaas reeds ingeschakeld in de proefnemingen. Hij blijkt een aanleg te hebben voor scheikunde en Talbot belast hem met diverse laboratoriumwerkzaamheden. In september 1840, dit jaar dus precies 150 jaar geleden, wordt een reeks experimenten afgesloten met de ontdekking van een proces dat de belichtingstijd van één uur terugbrengt tot enkele minuten. Talbot noemt zijn foto's 'Kalotypieën', naar het Griekse woord voor 'mooi', kalos.

Lacock Abbey, het landhuis van Talbot nabij het schilderachtig dorpje Lacock. Hier woonde Nicolaas Henneman in de periode dat hij huisknecht was van Talbot (Fox Talbot collection, Science Museum, Londen).

De vrees dat Daguerre dezelfde uitvinding had gedaan blijkt ongegrond. Talbot maakt gebruik van het negatief/positief procédé zoals wij dat thans nog doen. Daardoor kon hij van elke opname een ongelimiteerd aantal foto's afdrucken. Daguerre kon steeds maar over één positief beschikken; voor een tweede exemplaar moest hij opnieuw een opname maken. De methode van Daguerre raakte rond 1865 in onbruik en is sindsdien alleen nog toegepast door experimenteel aangelegde foto-enthousiasten en vervalsers van oude, kostbare foto's.

Toch was het procédé dat Talbot in 1840 had ontwikkeld nog verre van volmaakt. Hij wilde de uitvinding exploiteren en belastte Henneman met de uitvoering daarvan. Voor dit doel vestigde Henneman zich in 1844 in Reading, niet ver van Londen. In een kleine gemeenschap als Reading toen was, konden zijn activiteiten niet onopgemerkt blijven. Hij kocht grote hoeveelheden van de meest uiteenlopende chemicaliën en papier. Omdat hij bovendien een buitenlander was en een groot huis bewoonde, waarin hij niemand toeliet, werd hij al gauw verdacht van valsemunterij. Toen hij eenmaal bruikbare resultaten had bereikt en via een lezing en de plaatselijke pers een tipje van de sluier had opgelicht, smolt dit wantrouwen als sneeuw voor de zon. The Talbotype Printing Establishment, zoals de fotostudio werd genoemd, zou zich gaan toelagen op de massafabricage van foto's. Nicolaas nam een aantal assistenten in dienst en begon aan de eerste grote opdracht: het vervaardigen van een serie afdrucken voor het eerste met foto's geïllustreerde boekwerk ter wereld: *The Pencil of Nature* (1844). Dit boekwerk kan men beschouwen als de openbaarmaking van het verbeterde Talbotype-procédé. De tekst (van de hand van Talbot) bevat, naast een uitvoerige technische en historische inleiding, een beschrijving van elk der opgenomen foto's, waaronder vele door Henneman gemaakt.

Henneman genoot een voor die tijd vorstelijk

salaris van 150 gulden per maand. De studio te Reading bleek op den duur echter geen commercieel succes; vandaar dat Talbot en Henneman in 1847 besloten haar over te brengen naar het hartje van Londen, Regent Street 122. Henneman & Co. had een uitstekende reputatie en de zaken namen een keer ten goede, niet in het minst dank zij het commerciële en artistieke talent van Nicolaas. In 1848 nam Henneman, samen met zijn compagnon Thomas Malone, de zaak van Talbot over.

Al kort na zijn vestiging in Londen werd Nicolaas Henneman benoemd tot 'Photographer-on-Paper of Her Majesty the Queen' (Victoria) en was daarmee de eerste hofphotograaf ter

The Talbotype Printing Establishment in Reading in vol bedrijf. Op de foto links, genomen door Henneman, Talbot bij de camera. Op de foto rechts, genomen door Talbot, Henneman bij de camera
(Fox Talbot collection, Science Museum, Londen).

William Henry Fox Talbot (1800-1877)
(Fox Talbot collection, Science Museum, Londen).

Nicolaas Henneman rond 1865, in de tijd dat hij bij de fotograaf Thrupp in Birmingham werkte. Let op het monocle op zijn vest (Science Museum, Londen).

wereld. Jammer genoeg schijnt geen van de door hem gemaakte foto's van koningin Victoria en van andere leden van de koninklijke familie bewaard te zijn gebleven.

In 1851 was hij een van de officiële fotografen van de Wereldtentoonstelling in Londen. In 1853 doceerde hij fotografie in het Royal Panopticon of Science and Art. Voor 66 toenmalige guldens (5 guinea's) kon men een cursus fotografie volgen (afzonderlijk voor dames en heren!). In 1855 nam hij deel aan een 'Tentoonstelling van Photographie en Heliographie' te Amsterdam in het Paleis voor Volkswlijt. Onder tussen nam de concurrentie onder de fotostudio's in Londen toe en hierdoor werd Henneman in 1858 gedwongen de zaak aan Regent Street te verlaten. Hij ging werken als assistent van andere fotografen. In december 1858 schrijft hij in een sombere bui een brief aan zijn oude werkgever Talbot. Hij zit zonder werk en vraagt Talbot of die misschien zijn assistentie kan gebruiken. Het antwoord is echter negatief. In de jaren zestig werkt hij bij fotograaf Thrupp in Birmingham. Opnieuw stuurt hij een sombere brief aan

Talbot. „Ik zit hier acht uur lang opgesloten in een kamer. Als ik mijn armen uitstrek kan ik aan beide kanten de muren aanraken. Ik kan het dus eigenlijk geen kamer noemen maar meer een kast, want alle chemicaliën worden er in bewaard. (...) De fotografie tast mijn gezondheid aan, ik moet er uit zien te komen voor het te laat is. De dokter vertelde me al drie of vier jaar geleden dat het een te grote belasting voor mijn gestel was”.

In 1868 blijkt Henneman teruggekeerd te zijn in Londen. Tot zijn dood woont hij aan de Half Moon Street 16, een zijstraat van Piccadilly, in hetzelfde pand waar, blijkens een gedenkplaat, in 1934 de Amerikaanse componist Charles Edward Ives verblijf heeft gehouden. (Kennelijk was Ives belangrijker voor de muziekgeschiedenis dan Nicolaas Henneman voor de geschiedenis van de fotografie).

Nicolaas Henneman overleed in Londen op 18 januari 1898, 84 jaar oud. In de overlijdensakte wordt als zijn beroep 'pensionhouder' vermeld. Henneman was een man die, hoewel van eenvoudige afkomst, zich in de hogere kringen uitstekend wist te bewegen en dit verklaart voor een deel zijn succes. John Henderson, een van zijn medewerkers in Reading, zei later van hem: „Henneman leek in het geheel niet op de typische Hollander, maar was een levendige, opgewekte knaap die lang in Parijs had gewoond en meer weg had van een Fransman”.

Bronnen:

- Gail Buckland: *Fox Talbot and the Invention of Photography*. Londen 1980.
- D.B. Tomas: *The First Negatives*. Londen 1965.
- V.F. Snow /D.B. Thomas: "The Talbotype Establishment at Reading 1844-1847"
In: *The Photographic Journal*, Feb. 1966, 56-67.
- J. Geselschap: *Een Hollandse jongen hielp Fox Talbot*.
In: *Focus* 1960, no. 23, pag. 765.
- J.A. van Eijk: *Heliographie of gravure door het licht*.
In: *De Volkswlijt*, 1855, pag.5.
- *Uit het verleden*. In: *Lux*, jrg.4, 1893, pag.136 e.v.
- Familie-archief Talbot, Lacock.
- Royal Archives, Windsor Castle.
- Archief Gemeente Amsterdam.
- Archief ministerie van Buitenlandse Zaken 's-Gravenhage.